

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.015: 305

Гришак С. М.

ЩОДО ПИТАННЯ ІНТЕГРАЦІЇ ГЕНДЕРНОГО ПІДХОДУ В СУЧАСНУ ВИЩУ ОСВІТУ

Реалії життєдіяльності сучасного суспільства, які відзначаються постійною нестабільністю як у соціально-економічній, так і в політичній сферах, глобалізацією та зміною технологій, конструюванням нових гендерних відносин, трансформацією суспільних ідеалів, переоцінкою існуючих цінностей, доводять, що в таких умовах затребуваними та успішними стають люди, які характеризуються ініціативністю, конкурентоспроможністю, умінням пристосовуватися до трансформацій сучасного життя, розраховують на власні сили, а не на допомогу держави. Зміна вимог, що висувуються суспільством до особистості, визначає необхідність радикальної модернізації й інституту освіти.

Одним з пріоритетних напрямків державної політики щодо розвитку освіти визначено інтеграцію вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів, що, у свою чергу, передбачає прийняття нашою державою тих стандартів, яку відповідають принципам демократичного суспільства, одним з найважливіших яких є подолання всіх видів дискримінації й обмеження вільного розвитку особистості, у тому числі й за ознакою статі.

У цій статті ми зосередимо увагу на обґрунтуванні необхідності впровадження новітніх технологій у сучасну вищу освіту, які мають бути спрямовані на розкриття особистісного потенціалу тих, хто навчається, на забезпечення можливості їх самореалізації, незважаючи на статеву приналежність, тобто на інтеграцію гендерного підходу в навчально-виховний процес.

Система освіти є одним з найважливіших соціальних інститутів, що сприяє трансляції від покоління до покоління системи цінностей, прийнятих соціальних норм і ролей, тому досягнення гендерної рівності постає одним з найважливіших гуманітарних завдань світової спільноти, про що відзначається в «Цілях тисячоліття ООН». Необхідність інтеграції ідеї гендерної рівності в систему освіти підкреслюється й важливими документами тисячоліття, що затверджені ООН (Мехіко (1994 р.), Копенгаген (1980 р.), Найробі (1995), Пекін (1995 р.)), бо саме вони допомогли сформулювати проблему гендерної рівності й поставити її в центр світового співтовариства.

Освіта, яка заснована на рівноправ'ї статей, буде сприяти формуванню в майбутніх громадян егалітарної свідомості, здатної створити інший погляд на світ, на свою роль у суспільстві, на стосунки з іншими людьми, зокрема, з представниками іншої статі, прийняти можливість існування рівних, партнерських стосунків між ними, що, у свою чергу, повинно призвести до серйозних змін у світогляді, закласти основи для індивідуального вибору власної життєвої моделі, до формування більш активної громадянської позиції, і в

кінцевому результату — до зміни суспільної свідомості на користь реалізації ідеї гендерної рівності й подолання гендерної нерівності.

На жаль, сучасна школа, у тому числі й вища, відтворює жорсткі стандарти відносно жіночості та мужності, які згодом виступають об'єктивними бар'єрами для самореалізації людини і, взагалі, гальмують розвиток держави через ігнорування та недостатнє використання потенціалу будь-якої статі у всіх сферах суспільної життєдіяльності. Освітні заклади, таким чином, демонструють нерівний статус жінок і чоловіків, відображаючи гендерну стратифікацію суспільства та існуючої культури в цілому.

Дійсно демократична держава повинна проводити егалітарну політику, що базується на рівноцінному включенні чоловіків і жінок у всі сфери суспільного життя. На цей час неможливо уявити собі спеціаліста, особливо у сфері соціального та гуманітарного знання, без відповідної підготовки в галузі гендерної теорії та методології, бо весь соціальний устрій, усі культурні норми та цінності сучасного суспільства проникнуті гендерною складовою, і це потрібно враховувати при вивченні будь-яких соціальних або культурних питань. Нагальною постає проблема принципово нової підготовки фахівців, здатних критично оцінювати соціальні реалії сьогодення, уникаючи стереотипного його сприйняття.

Потреба в переосмисленні існуючого знання, пошук нових технологій навчання, перехід від традиційних методів авторитарної педагогіки викладання до сучасних активних методів засвоєння матеріалу через власний досвід, співпраця на засадах партнерства — усе це об'єктивно зумовило актуальність теоретичного осмислення та глибокого наукового аналізу змін, що відбуваються в галузі освіти. Науковцями М. Зелінським, Л. Кобелянською, І. Костиковою, І. Краснюк, Л. Смоляр, Н. Чухим та іншими відзначається початок упровадження гендерної компоненти в навчальний процес і становлення нового напрямку в системі освіти — гендерної освіти. На думку вчених О. Цокур та І. Іванової, саме через «гендерну освіту здійснюється процес формування егалітарної свідомості особистості в системі соціокультурних взаємозв'язків на паритетних засадах. Саме гендерна освіта сприяє викоріненню біодетерміністських уявлень щодо сутності «жіночого» й «чоловічого», вивченню природи статево-рольових стереотипів» [1, с. 191].

Деконструкція традиційних культурних обмежень розвитку потенціалу особистості залежно від статі, створення умов для максимальної самореалізації юнаків і дівчат у процесі педагогічної взаємодії є найважливішою метою гендерної освіти.

Ефективність гендерної освіти, на думку багатьох дослідників, значною мірою зумовлена методами її впровадження (І. Іванова, І. Костикова, В. Суковата, С. Юдіна та ін.). Цілком погоджуємося, що пріоритетну роль у гендерній освіті мають відігравати сучасні технології навчання, які стимулюють творчість, ініціативу, самостійне та критичне мислення, що не всі знання опановуються студентами, а лише ті, які становлять практичну цінність і є засобом досягнення життєвих цілей. Деякі вчені вважають гендерну освіту «полігоном нових методів навчання», завдяки яким ті, хто навчається, повинні не тільки оволодіти певними гендерними знаннями, але й зруйнувати стереотипи власної поведінки та мислення [2]. На зміну тоталітарному викладанню, «що апелює до «абсолютного суб'єкта» та «монолог», субституту гендерного курсу повинна виступати не лекція, а перфоманс, діалог, поліфонія (по-

лілог)», що має розширити можливості впливу навчального матеріалу на свідомість студентів і зумовити його сприйняття на тих рівнях психіки, що відповідають за формування ідентичності людини [3, с. 87]. Важливим підґрунтям ефективності гендерної освіти, що впливає на гендерну соціалізацію взагалі, мають стиль викладання та спілкування в навчальній аудиторії, можливість упровадження альтернативних рішень поряд з традиційними формами навчання.

Життєво необхідною постає реалізація гендерного підходу в системі вищої освіти, який має базуватися на врахуванні інтересів обох статевих груп. Упровадження гендерного підходу дозволить сформулювати уявлення, що стать не повинна бути основою для дискримінації в будь-якій сфері життєдіяльності, будь то приватна чи публічна сфера, і кожна людина має можливість робити вільний вибір щодо шляхів власної самореалізації.

Згідно з визначенням ООН упровадження гендерних підходів (gender mainstreaming) – це «... процес оцінювання того, які наслідки матиме для жінок та чоловіків здійснення будь-якого планованого заходу, включаючи впровадження законодавства, стратегічної політики та програм у всіх сферах і на всіх рівнях. Цілеспрямоване впровадження гендерних підходів означає обов'язкове врахування інтересів та досвіду як жінок, так і чоловіків під час розроблення, упровадження, моніторингу та оцінювання стратегічних заходів і програм у всіх політичних, економічних та соціальних сферах, щоб забезпечити одержання чоловіками та жінками однакової вигоди від реалізації цих заходів і програм та ліквідувати будь-яку нерівність» [4, с. 7].

Упровадження гендерних підходів повинно забезпечити рівність між жінками й чоловіками – громадянами суспільства. Гендерна рівність – головна мета гендерного підходу для розвитку сучасного демократичного суспільства. Але, визнаючи рівність жінок і чоловіків у суспільстві, гендерний підхід у той же час ураховує й відмінності, що існують між ними.

Сутність гендерного підходу як теоретичного напрямку в суспільних науках полягає в запереченні біологічного детермінізму та констатації того факту, що в історії цивілізації біологічні відмінності між жінками та чоловіками слугували обґрунтуванням соціальних очікувань і культурних оцінок, які виявлялися асиметричними та ієрархічними. Гендерний підхід орієнтується на аналіз систем домінування й проголошує ідею рівності незалежно від статі.

Упровадження гендерного підходу базується на застосуванні гендерного аналізу. Гендерний аналіз – це «якісний та кількісний аналіз будь-якої інформації, що має гендерну цінність, мета якого – визначити присутність у відносинах, що вивчаються, невідповідності, нерівності та встановити межі гендерної дискримінації» [5, с. 234].

Гендерний аналіз навчальних закладів дозволив виявити існування так званого прихованого навчального плану (В. Кравець, О. Кікінежді, О. Ярська-Смирнова). Прихований навчальний план — це, по-перше, організація самої установи, включаючи гендерні відносини на роботі, гендерна стратифікація вчительської професії; по-друге, зміст предметів, що викладаються; по-третє, стиль викладання. Ці три виміри прихованого навчального плану не просто відображають гендерні стереотипи, але й підтримують гендерну нерівність, віддаючи перевагу чоловічому й домінантному та недооцінюючи жіноче й нетипове

На думку вчених, сучасний педагогічний процес потребує перегляду

багатьох понять з позицій гендерного підходу як методу наукового аналізу, що передбачає гармонізацію статево-рольової взаємодії на основі егалітаризму як принципу рівних прав і можливостей особистості незалежно від статі. Внесок гендерного підходу полягає у викритті феномену впливу традиційних статево-рольових стереотипів на самодостатність особистості та реальну свободу прийняття рішень [6, с. 11].

Основними завданнями впровадження гендерного підходу в навчально-виховний процес є виявлення культурної природи гендерних стереотипів, їх мінливості та соціальної зумовленості, бо, як відзначає І. Костікова, «справа не в тому, що представники різної статі потребують диференційованого підходу з боку викладача, а в тому, що вони вимушені стикатися зі складним світом мінливих гендерних стереотипів, які приходять у протиріччя з особистими бажаннями і схильностями людини» [2, с. 68].

Місія гендерного підходу в освіті, на думку О. Штильової, це – конструювання такої навчально-виховної діяльності, яка була б «спрямована на подолання нерівності та гендерних стереотипів в освіті, формування егалітарної ідеології відносин статей і досвіду егалітарних відносин» [6, с. 11].

Ученою надається розуміння гендерного підходу у вузькому та широкому смислі. Гендерний підхід у широкому смислі вона розуміє як перехід від статево-рольової концепції у вихованні та освіті до гендерної, «синхронізацію явного та прихованого навчального плану освіти на основі егалітарних цінностей». У вузькому гендерний підхід – це цілеспрямована робота з гендерного аналізу та реконструкції конкретного розділу програми, виховного заходу, навчально-виховного комплексу цілого блоку або освітнього рівня [6, с. 12].

Гендерний підхід передбачає аналіз і реконструкцію всіх факторів навчально-виховного процесу в напрямку нейтралізації гендерних стереотипів, розширення соціального простору для всебічного розвитку кожної особистості. Тобто здійснювати гендерний підхід у навчанні студентів – означає ставити особистість і індивідуальність студента /студентки в їхньому розвитку вище традиційних рамок статті. Відповідно, подолання традиційних гендерних стереотипів, які заважають розвитку тих, хто навчається, – головний напрямок реалізації гендерного підходу у вищій освіті.

Гендерний підхід як теоретико-методологічна основа педагогічної діяльності передбачає структурну реорганізацію навчального матеріалу з урахуванням гендерних особливостей студентів, відбір змісту навчального матеріалу в контексті людських проблем, переорієнтацію з об'єктивно-байдужого викладання знання до визначення їх місця в соціокультурному оточенні людини.

На цей час багатьма дослідниками ведуться спроби вивчення та обґрунтування впровадження гендерного підходу в освітнє середовище.

Проблеми інтеграції гендерного підходу в професійну підготовку студентів вищих педагогічних закладів досліджує І. Мунтян. Учений доводить, що сутність гендерного підходу полягає в розумінні його як нової гуманістично орієнтованої освітньої парадигми, яка повинна базуватися на визнанні цінності як чоловічої, так і особливо жіночої особистості через подолання застарілих стереотипів у розумінні чоловічого та жіночого й надання широких можливостей для її самореалізації в усіх сферах життя та діяльності. На думку автора, «послідовна інтеграція гендерного підходу в систему професійної підготов-

ки студентів вищих навчальних закладів призводить до інституалізації нового – гендерного компонента змісту вищої педагогічної освіти», засвоєння якого дозволить усвідомити перспективи своїх потенційних можливостей кожним/ кожною випускником /випускницею для подальшого розвитку їхньої особистості та адекватного самовизначення в суспільстві [7, с. 15].

Досліджуючи проблему реалізації гендерного підходу у фаховій підготовці студентів гуманітарних спеціальностей, Н. Приходькіна відзначає, що гендерний підхід у фаховій підготовці студентів характеризується як «спеціально організований психолого-педагогічний процес, що базується на принципі рівноправності статей, утвердженні рівних можливостей жінок і чоловіків, їх взаємодії на партнерських засадах у різних сферах життєдіяльності» [8, с. 15]. Це, на думку вченої, передбачає організацію в навчально-виховному процесі досвіду рівноправного співробітництва осіб різної статі із заохоченням тих видів діяльності, які відповідають дійсним інтересам і можливостям особистості, а не стереотипним вимогам до неї як представника певної статі.

Корисними вважаємо висновки авторки, зроблені в ході теоретичного аналізу наукових джерел, які стосуються об'єктивних причин, що гальмують процес реалізації гендерного підходу в освіті: невизнання чоловіками, які виконують домінуючі ролі в суспільстві, існування гендерних проблем; наявність слов'янського менталітету, який традиційно ставить жінок на другий план; відсутність кваліфікованих фахівців, викладачів, які володіють теорією гендерного підходу і знаннями щодо перспективного досвіду його застосування [Там само].

Для ефективного впровадження гендерного підходу в освіту, на думку дослідників, необхідно вивчити чинники педагогічного середовища, що впливають на процес формування гендерної ідентичності тих, хто навчається, форми роботи, значущі для гендерної соціалізації, підготувати для цього педагогічний персонал.

Таким чином, усе вищевикладене дозволяє дійти висновку, що на цей час існує нагальна проблема впровадження новітніх технологій у сучасну вищу освіту, які мають бути спрямовані на розкриття особистісного потенціалу тих, хто навчається, на забезпечення можливості їх самореалізації, незважаючи на статеву приналежність. Такою інноваційною технологією, що буде сприяти вирішенню окреслених завдань, на нашу думку, має стати інтеграція гендерного підходу в навчально-виховний процес.

Література

1. Цокур О. Основи гендерного виховання / О. Цокур, І. Іванова // Гендерний розвиток у суспільстві : (конспекти лекцій). – 2-е вид. – К. : ПЦ «Фоліант», 2005. – С. 183 – 222.

2. Костикова И. Перспективы гендерного образования в России : взгляд педагога / И. Костикова, А. Митрофанова, Н. Пулина [и др.] // Высш. образование в России. – 2001. – № 2. – С. 69 – 75.

3. Суковатая В. Учимся демократии : взгляд политолога / В. Суковатая // Высш. образование в России. – 2001. – № 2. – С. 86 – 95.

4. Впровадження гендерних підходів : практич. посіб. / Регіональне бюро Програми розвитку ООН по країнах Центральної і Східної Європи та СНД. – К., 2003. – 142 с.

5. Гендерні аспекти державної служби : монографія / [М. Пірен, Н. Грицяк, Т. Василевська, О. Іваницька]; за заг. ред. Б. Кравченка. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 335 с.

6. Штылева Л. В. Гендерный подход в школьном образовании – стратегический ресурс женского политического лидерства и демократии в России / Л. В. Штылева // Воспитание граждан нового поколения : гендерный подход в парламентском образовании школьников. – М. : Изд-во «МИК», 2003. – С. 10–13.

7. Мунтян І. С. Гендерний підхід у професійній підготовці студентів вищих педагогічних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04. «Теорія і методика професійної освіти» / І. С. Мунтян. – О., 2004. – 20 с.

8. Приходькіна Н. О. Педагогічні умови реалізації гендерного підходу у фаховій підготовці студентів гуманітарних спеціальностей : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04. «Теорія і методика професійної освіти» / Н. О. Приходькіна. – К., 2008. – С. 9.

Гришак С. М. Щодо питання інтеграції гендерного підходу в сучасну вищу освіту

У статті обґрунтовано необхідність реалізації гендерного підходу в сучасній освіті як новітньої технології, що сприяє розкриттю особистісного потенціалу тих, хто навчається, на можливість їхньої самореалізації, незважаючи на стать.

Ключові слова: гендерний підхід, освіта, технології навчання, гендерні стереотипи.

Гришак С. Н. К вопросу об интеграции гендерного подхода в современное высшее образование

В статье обосновывается необходимость реализации гендерного подхода в современном образовании как новой технологии, которая способствует раскрытию личностного потенциала учащихся, на возможность их самореализации, невзирая на половую принадлежность.

Ключевые слова: гендерный подход, образование, технологии обучения, гендерные стереотипы.

Grishak S. M. Concerning to the problem of modern higher education

The problem of the realization of gender approach as a new technology in modern system of education is grounded in the article. It is substantiated that integration of gender approach promotes the development of the potential of student personality and the self-realization without regard to sexual belonging.

Key words: gender approach, education, education technologies, gender stereotypes.

*Стаття надійшла до редакції 05.04.2010 р.
Прийнято до друку 30.04.2010 р.*